

1. ПРЕДМЕТ, МЕТОД, ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЇ

Предмет і завдання екології. Екологія, подібно до генетики, відносно молода біологічна наука. Вона сформувалася лише всередині XIX століття, коли остаточно стало зрозумілим, що неможливо вивчати живі організми окремо від їхнього середовища існування. Саму назву “екологія” у 1866 році запропонував видатний німецький біолог Ернст Геккель.

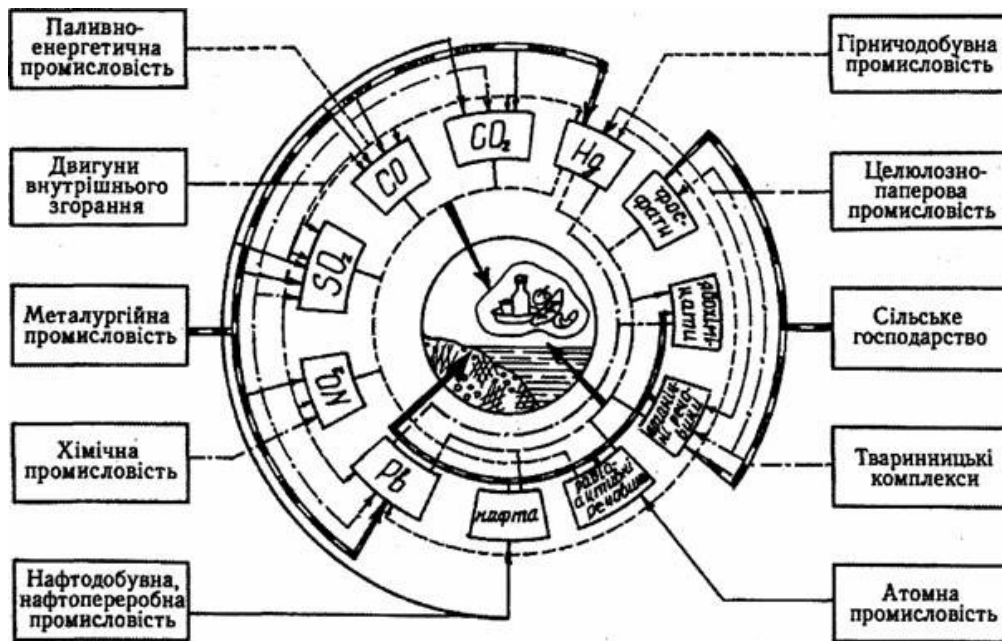
Екологія – наука про взаємозв'язки живих організмів та їхніх угруповань між собою та довкіллям, про структуру і функціонування надорганізмових систем.

Головні завдання екології – це: встановлення закономірностей взаємозв'язків між організмами, їхніми угрупованнями та умовами довкілля; дослідження структури та функціонування угруповань організмів; розроблення методів визначення екологічного стану природних і штучних угруповань; спостереження за змінами в окремих екосистемах та біосфері в цілому, прогнозування їхніх наслідків; створення бази даних та розроблення рекомендацій для екологічно безпечного планування господарської і соціальної діяльності людини; застосування екологічних знань у справі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Предметом екології є різноманітність і структура зв'язків між організмами, їхніми угрупованнями та середовищем існування, а також склад і закономірності функціонування угруповань організмів: популяцій, біогеоценозів, біосфери в цілому.

2. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ТА АНТРОПОГЕННИЙ ВЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

Основні джерела антропогенного забруднення

Забруднення та їх класифікація. Під **забрудненням** навколишнього середовища розуміють надходження в біосферу будь-яких твердих, рідких і газоподібних речовин або видів енергії (теплоти, звуку, радіоактивності і т.п.) у кількостях, що шкідливо впливають на людину, тварин і рослини як безпосередньо, так і непрямим шляхом.

Класифікація забруднення екологічних систем (за Г. В. Стадницьким та А. І. Родіоновим).

Фахівці по різному класифікують забруднення природного середовища, в залежності від того, який принцип беруть за основу класифікації, зокрема - за типом походження, за часом взаємодії з довкіллям, за способом впливу.

За *просторовим поширенням* (розміру охоплюючих територій) забруднення поділяють на:

1. Локальні забруднення характерні для міст, значних промислових підприємств, районів видобутку тих або інших корисних копалин, значних тваринницьких комплексів.

2. Регіональні забруднення охоплюють значні території й акваторії,

що підлягають впливу значних промислових районів.

3. Глобальні забруднення частіше всього викликаються атмосферними викидами, поширюються на великі відстані від місця свого виникнення і створюють несприятливий вплив на крупні регіони, а іноді і на всю планету.

За силою та характером дії на навколишнє середовище забруднення бувають:

- фонові;
- імпакті (від англ. імпект -удар; синонім -залпові);
- постійні (перманентні);
- катастрофічні.

За джерелами виникнення забруднення поділяють на:

- промислові (наприклад, SO₂);
- транспортні (наприклад, альдегіди вихлопів автотранспорту);
- сільськогосподарські (наприклад, пестициди);
- побутові (наприклад, синтетичні мийних засобів).

За типом походження:

1. Фізичні забруднення - це зміни теплових, електричних, радіаційних, світлових полів у природному середовищі, шуми, вібрації, гравітаційні сили, спричинені людиною.

2. Механічні забруднення - це різні тверді частки та предмети (викинуті як непридатні, спрацьовані, вилучені з вжитку).

3. Хімічні забруднення - тверді, газоподібні й рідкі речовини, хімічні елементи й сполуки штучного походження, які надходять - у біосферу, порушуючи встановлені природою процеси кругообігу речовин і енергії.

4. Біологічні забруднення - різні організми, що з'явилися завдяки життєдіяльності людства - бактеріологічна зброя, нові віруси (збудники СНІДу, хвороби легіонерів, епідемій, інших хвороб, а також катастрофічне розмноження рослин чи тварин, переселених з одного середовища в інше людиною чи випадково. Оскільки вище вже була

дана характеристика деяких забруднювачів довкілля, ми мусимо зупинитися на найбільш характерних для нашої держави.

Урбанізація та її негативні наслідки. У наш час особливо зросло забруднення навколишнього середовища у великих містах, зокрема у великих індустріальних центрах. Відбувається нестримна концентрація людей в містах, з'являються і зростають багатомільйонні міста-мегаполіси, збільшується їхня кількість, розміри та проблеми.

Деградоване штучне міське середовище справляє комплексну шкідливу дію на здоров'я населення внаслідок забруднення атмосферного повітря, дефіциту сонячного проміння, води, а також стресових факторів, зумовлених напруженим ритмом життя, скупченістю населення, нестачею зелених насаджень тощо.

Ступінь поширення багатьох хвороб у великих містах набагато більший, ніж у малих містах чи селах. Така хвороба, як рак легень, у великих містах нині реєструється в два — три рази частіше, ніж у сільських місцевостях. Тут набагато більше хворіють бронхітами, астмою, алергійними хворобами. Рівень інфекційних захворювань у містах також удвічі вищий.

Мешканці великих міст вже давно п'ють воду набагато гіршої якості, ніж у селах. Великі міста створюють свій мікроклімат, під ними змінюється фізичний стан порід.

Одночасно з розвитком міст збільшується негативний тиск на біосферу. Проблеми урбанізації ретельно вивчаються у багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні. Це соціальне явище досліджують екологи, економісти, соціологи і представники багатьох галузей науки, застосовуючи комплексний, системний аналіз.

Проблеми відходів людської діяльності. Ще однією важливою проблемою є проблема відходів. Збитки від них - це не лише величезні площі землі, зайняті звалищами, териконами, шлакосховищами та ін. (наприклад, на площі, де розташовані звалища навколо Києва, можна

було б побудувати місто з населенням 300 тисяч чоловік), а й смертельні дози різних токсикантів та дими й пилюка від них... Здавалося б, дрібниця - биті люмінесцентні лампи на звалищах. Але кожна така лампа містить 150 мг ртуті, що здатна отруїти близько 500 м³ повітря.

Особливо актуальним є питання транспортування, зберігання, переробки та поховання радіоактивних відходів. Те, що нині ці питання не вирішуються, є однією з головних причин призупинення розвитку атомної енергетики. Радіоактивні відходи дуже небезпечні, особливо високоактивні (щорічно їх утворюється близько 10 000 м³). Вартість видалення та поховання їх є найвищою порівняно з вартістю інших відходів.

Проблему звалищ може вирішити будівництво сучасних відходопереробних заводів із ефективними технологіями утилізації, спалювання, виготовлення корисної речовини (хоча нині не існує жодної технології, яку можна вважати екологічно чистою), а також рекультивация звалищ й використання тисяч гектарів звільнених від бруду площ землі. Здійснити це можна лише за умов взаємодопомоги країн, співробітництва, взаємоконтролю та виконання відповідних міжнародних угод і конвенцій.

3. ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Механізм господарювання у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища являє собою систему заходів з управління, екологічного законодавства та економічного стимулювання, спрямовану на раціональне природокористування (див. схему 1).

Схема 1. Основні важелі управління процесом раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

Всі важелі природозахисної системи становлять єдине ціле і доповнюють один одного. Водночас кожен із них має самостійні функції, розв'язує певне коло завдань і, залежно від рівня сформованості, стимулює або гальмує роботу системи в цілому.

Державне управління в царині охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, виконавчі й розпорядчі органи, а також спеціальні уповноважені на те державні органи з питань охорони природного середовища та використання природних ресурсів.

4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Правове регулювання природокористування є одним із основних важелів господарського механізму управління цим процесом.

До правових основ охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування належить система державних заходів, що її закріплено у праві та спрямовано на збереження й віднов-

лення природних ресурсів і поліпшення умов, необхідних для життя людини і розвитку матеріального виробництва.

До системи права у сфері раціонального природокористування входять:

1) правове регулювання, збереження й відновлення природних ресурсів;

2) державний і громадський контроль за виконанням вимог охорони природи і раціонального природокористування;

3) юридична відповідальність правопорушників.

Сукупність природоохоронних норм і правових актів, об'єднаних спільністю об'єкта, предмета, працівників і мети правової охорони природи, утворює природоохоронне законодавство.

Юридичну базу природоохоронного зобов'язання становить Конституція України, де в записано: «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави». Стаття 50 проголошує: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди».

Існують певні форми кожного законодавства, в тому числі й природоохоронного; зокрема, такими є нормативні акти, що містять норми права з охорони природи і раціонального природокористування. Вони розділяються на закони і підзаконні акти.

До об'єктів державної охорони та регулювання використання на території України належать: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси — як утягнуті в господарський обіг, так і ті, що не використовуються в народному господарстві протягом якогось часу

(земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Особливій охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України. Крім того, держава має охороняти від негативного впливу несприятливих екологічних чинників також здоров'я і життя людей.

Всі 16 розділів Закону фактично передбачають формування важелів господарського механізму управління процесом природокористування для виходу України з критичної екологічної ситуації.

Контроль за дотриманням природоохоронного законодавства в Україні здійснюють різні державні та громадські організації. Серед них вирізняються державні органи загальної, соціальної та галузевої компетенції.

Для першої групи органів природоохоронний контроль — це частина їхніх загальних контрольних повноважень, що здійснюються в різних сферах життя суспільства. До цих органів належать Верховна Рада, Кабінет Міністрів, місцеві ради, місцеві адміністрації.

Важлива роль в охороні навколишнього середовища належить правоохоронним органам. Органи прокуратури здійснюють вищий нагляд за виконанням законодавства про охорону навколишнього середовища всіма міністерствами й відомствами, підприємствами, установами і громадянами. Судом розглядаються кримінальні, громадянські та адміністративні справи, пов'язані, зокрема, з порушенням вимог природоохоронного законодавства.

Державні органи спеціальної компетенції уповноважені контролювати діяльність підприємств, установ, організацій і громадян тільки з питань охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів. Це, зокрема, органи контролю за охороною і раціональним використанням природних ресурсів — земель,

вод, надр, лісів, атмосферного повітря тощо, які діють у складі відповідних міністерств і відомств. Деякі з цих органів мають внутрівідомчі, інші — надвідомчі контрольні повноваження.

Як первинний документ під час вирішення питань про застосування юридичної відповідальності використовується акт про порушення правил охорони природи. Він складається на місці правопорушення державною чи іншою уповноваженою на те посадовою особою разом із причетними до порушення особами і свідками.

У сфері навколишнього середовища здебільшого застосовуються чотири види юридичної відповідальності: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова й дисциплінарна.

5. ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ І ОХОРОНОЮ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Суб'єктами реалізації екологічної політики є держава, політичні партії, громадські організації та інші суб'єкти громадянського суспільства. Екологічна політика держави реалізується через екологічну функцію держави.

Система заходів, які необхідні для реалізації екологічної функції держави, дає змогу «економіко-правовий механізм охорони довкілля», поняття та структура якого найбільш повно відображають сучасні завдання правової охорони довкілля та який містить правову, інституційну, функціональну та економічну складові. Традиційно механізм державного регулювання, у тому числі економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища, прийнято розглядати як систему, що об'єднує суб'єкта цієї діяльності та об'єкта регулюючого впливу, а також відносити до нього систему права і сам процес його застосування.

Економіко-правовий механізм охорони довкілля надає державній

політиці у цій сфері чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості, сприяє належному врегулюванню відносин у галузі екології, застосуванню превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів до юридичних та фізичних осіб щодо використання природних ресурсів та їх відходів і юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

економіко-правовий механізм охорони довкілля — це комплексний міжгалузевий правовий інститут, який об'єднує норми права різних його галузей і спрямований на системне правове регулювання суспільних відносин у сфері охорони довкілля на засадах узгодження екологічних та економічних інтересів суспільства; це система, яка містить правову, інституційну, функціональну та економічну підсистеми; це система політико-правових, організаційно-правових, управлінських, економічних, у тому числі фінансових і податкових, заходів, спрямованих на забезпечення охорони природи, раціонального природокористування та екологічної безпеки. Найбільш коротко економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища можна визначити як сукупність правових та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію економічних важелів забезпечення охорони довкілля.

6. ОРГАНІЗАЦІЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Перед суспільством в усі часи виникала проблема ефективного використання природних ресурсів або проблема управління ними, вирішення якої давало б змогу максимально задовольнити матеріальні і духовні потреби людини. Така проблема виникає і на сучасному етапі розвитку на будь-якому рівні - державному, регіональному і локальному.

В основі економічної політики будь-якої держави об'єктивно лежить план дій, послідовність певних заходів. Це стосується і соціально-екологічної політики, яка є важливою складовою політики країни. Проте

має існувати інструмент реалізації останньої, в протилежному випадку прийняті закони, законодавчі та інструктивні матеріали не діятимуть. Таким інструментом має бути система прогнозування, планування та розробка програм, розрахованих на різні за тривалістю періоди та різні рівні управління.

Для того, щоб процес планування був ефективним, необхідно забезпечити:

- узгодженість прогнозно-планових та програмних різних рівнів управління;
- системність, комплексність і безперервність планування та прогнозування;
- обов'язковість виконання планових завдань.

Ці принципи зумовлюють підходи до розвитку планування як економічного засобу управління.

Планування раціонального використання природних ресурсів передбачає:

- забезпечення і покращання умов існування людського суспільства;
- максимальне використання всіх необхідних природних ресурсів;
- передбачення і усунення можливих шкідливих наслідків виробничих процесів людської діяльності.

До важливих умов правильного використання природних ресурсів належать:

- вивчення законів природи і її компонентів в їх взаємодії;
- визначення потенційних можливостей природного середовища;
- передбачення природних процесів під впливом господарської діяльності людини.

Охорона навколишнього природного середовища - це сукупність міжнародних, державних і локальних адміністративних, технологічних, планових, управлінських, економічних, політичних і

суспільних заходів, направлених на раціональне використання природних ресурсів.

До основних напрямків в плануванні охорони навколишнього природного середовища відносяться:

1. Охорона середовища в процесі його використання. Так як суспільство і природа знаходяться у взаємозалежності, процеси використання природи і її охорона взаємопов'язані. Встановлення найбільш повного збалансованого антропогенного обміну є актуальною проблемою, одним із шляхів вирішення якої є організація системи планування.

2. Взаємозв'язок і взаємозалежність в біосфері визначає необхідність комплексного підходу до використання природних ресурсів. Наприклад, прісна водойма - середовище існування риби, птахів - це джерело зрошування земель, питної води, накопичувач біогенних речовин. Але вона може бути використана в промисловості, і в будівництві електростанцій тощо. При комплексному використанні необхідно розробити прогнозно-планові заходи, щоб передбачити наслідки, намітити план дій для реалізації управлінських рішень.

3. Важливим є раціональний підхід до використання природних ресурсів. Природногосподарська діяльність може бути орієнтована на особливості конкретного регіону, наприклад, вирубування лісу можливе в районах, де висока залісність, недостатньо використані лісові ресурси і недопустиме в густонаселених регіонах, у верхів'ях річок. Для цього необхідний балансовий метод, який використовується при плануванні.

4. Економічний підхід - обов'язкова умова при плануванні антропогенної діяльності в тому числі природоохоронних заходів. Взаємозв'язки в біогеоценозах визначають ситуацію: повна охорона або експлуатація одного із членів біогеоценозу вплине і на інші його елементи, наприклад, охорона лося, яка приведе до збільшення числа популяції.

Поряд з глобальним, проблема охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів має чітко виражений регіональний характер і відіграє важливу роль в стратегії сталого розвитку країни. Така постановка проблеми вимагає покращання розробки питань управління, пов'язаних перш за все із взаємодією продуктивних сил і виробничих відносин. Відносно природокористування це означає послідовний розвиток наукових основ охорони навколишнього природного середовища; раціонального використання природних ресурсів з врахуванням головних принципів стабільності, територіальної диференціації, оптимальності.

Реалізація цих принципів передбачає як розробку і виконання прогнозно-планових взаємозв'язаних показників, так і чіткий дієвий контроль при врахуванні зв'язків компонентів природи. Тому планомірність у відношенні охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів - функція управління і регулювання екологічних та економічних відносин і пропорцій.

Види планування охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів:

1. Планування добування корисних копалин.
2. Планування охорони і раціонального використання земель.
3. Планування раціонального використання і охорони водних ресурсів.
4. Планування охорони повітряного басейну.
5. При плануванні охорони і раціонального використання лісових ресурсів.
6. Охорона і відтворення диких звірів і птахів.
7. Охорона і відтворення рибних запасів.

Отже, процес планування раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища на регіональному рівні

продиктований необхідністю формування ефективної системи державного планування в площині правових, економічних та організаційних реформ.

7. СВІТОВИЙ ДОСВІД І МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Міжнародне природоохоронне співробітництво. Основою глобальних екологічних проблем є процеси і явища глобального масштабу, які пов'язані з проблемою існування людської цивілізації. Саме глобальний характер сучасних екологічних проблем обумовлює необхідність спільних зусиль всіх країн для їх вирішення. Знаходячись в єдиній взаємозалежній природній системі Європи, Україна не може відсторонитися від проблем забруднення і деградації біосфери на континенті. Не здатні це зробити й інші країни. Необхідність міжнародного природоохоронного співробітництва на сучасному етапі розвитку продуктивних сил обумовлюється такими факторами:

- глобальним характером багатьох екологічних проблем;
- транскордонним характером забруднення;
- міжнародними зобов'язаннями України щодо охорони довкілля;
- наявністю міжнародних природних ресурсів;
- вигодами від міжнародного обміну досвідом та технологіями, можливостями залучення міжнародних інвестицій.

Необхідно виділити декілька основних напрямків міжнародного природоохоронного співробітництва:

1. Збереження природних систем, які не використовуються в господарській діяльності і сприяють підтримці планетарної екологічної рівноваги;

2. Раціональне використання природних ресурсів, у тому числі асиміляційного потенціалу природного середовища;

3. Створення ефективної системи міжнародної екологічної відповідальності, у тому числі відповідальності за руйнування навколишнього середовища внаслідок воєнних дій.

Реалізація цих напрямків передбачає цілий ряд заходів, серед яких можна виділити такі: фінансова і технічна підтримка країн, що розвиваються; впровадження ресурсозберігаючих і енергозберігаючих технологій; структурна перебудова національних економік у напрямку екологізації всього господарського комплексу; створення механізму міжнародної відповідальності у галузі охорони навколишнього природного середовища; вдосконалення екологічного оподаткування та ін.

У структурі міжнародної екологічної політики виділяються два рівні:

1. Міжнародна глобальна екополітика – розробка і здійснення міжнародних правових, політичних і зовнішньоекономічних акцій з урахуванням екологічних обмежень у соціально-економічному розвитку, світових запасів природних ресурсів та їх розподілу між регіонами і країнами. Метою такої політики є збереження глобального інтегрального ресурсу планети. Тому в ході її здійснення встановлюються зони, квоти і ліміти на використання тих чи інших корисних копалин, узгоджується плата за забруднення, видається заборона на викиди тих чи інших речовин.

Міжнародна глобальна екополітика знаходиться на стадії розробки, хоча вже стала предметом уваги всіх міжнародних екологічних форумів. Іноді вона може набувати досить агресивного характеру, виходити за межі міжнародних угод і норм. Елементом глобальної екологічної політики є певний транснаціональний рівень, спільний для декількох держав, пов'язаних у єдину екологічну систему, стан якої впливає передусім на ці держави.

2. Міжнародна регіональна екополітика охоплює інтереси країн одного континенту, які об'єднані природно-географічним середовищем,

іноді одним морем (Чорне, Середземне, Балтійське) або рікою (Дніпро, Дунай, Рейн). Найтісніші контакти мають країни, в яких є спільні кордони. Вони обумовлюють характер транскордонного перенесення забруднюючих речовин повітрям, водою, встановлюють квоти на видобування природних ресурсів тощо. Слід зазначити, що регіональна екополітика, на жаль, іще не вийшла за рамки загальних декларацій про загрози, що виникають. Країни діють в основному відособлено, на своєму державному рівні. Як привило, немає чіткої координації дій між найближчими сусідами.

У сучасній Європі існує чотири великих регіони, які відрізняються своєю екологічною політикою.

Перший регіон – країни півдня Європи, найменш економічно розвинуті, з аграрною спрямованістю виробництва. Вони мають багато складних екологічних проблем і покладаються у їх вирішенні на фінансову допомогу з боку Європейського Співтовариства.

Другий регіон – Північна Європа, держави якої відрізняються найбільш гармонійним розвитком та раціональним використанням природних ресурсів. Вони успішно вирішують екологічні проблеми, спираючись на традиційно екологізований світогляд широких верств населення.

Третій регіон – країни Північно-Західної Європи, які відрізняються високим промисловим потенціалом і дуже забрудненим природним середовищем. Країни цього регіону мають достатньо коштів і з кінця 80-х років ХХ ст. почали проводити активну екологічну політику.

Четвертий регіон – країни Східної Європи, які відрізняються дуже високим рівнем забруднення середовища і не мають економічних та фінансових засобів для оперативного і стратегічного вирішення екологічних проблем.

Можна виділити такі форми міжнародної співпраці у сфері природокористування.

1. Парламентське співробітництво, яке орієнтується на координацію законодавчої діяльності, забезпечує вирішення міжнародних екологічних проблем і передбачає розробку рекомендаційних законів з питань екології.

2. Взаємодія виконавчих структур окремих держав, які орієнтуються на розробку та реалізацію екологічних програм під егідою ООН.

3. Співробітництво конвенційного типу, яке передбачає єдиний підхід до вирішення конкретних екологічних проблем окремих територій і об'єктів.

4. Науково-технічне співробітництво, яке зорієнтоване на обмін науковою інформацією, спільне виконання природоохоронних розробок і проектів.

Однією із основних форм міжнародної співпраці щодо вирішення проблем навколишнього середовища є укладання договорів та інших видів міжнародних угод. Двосторонні і багатосторонні угоди і міжнародні конвенції використовуються з метою координації природоохоронних заходів різних країн. Учасниками таких угод є держави, які мають спільні проблеми або інтереси.

Іншою формою міжнародної співпраці є створення і діяльність спеціалізованих організацій при ООН. Організація Об'єднаних Націй (1945 р.) на своїх сесіях і засіданнях спеціалізованих комітетів неодноразово розглядала проблеми охорони навколишнього природного середовища. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (1962 р.) «Економічний розвиток і охорона природи» визначила політику ООН та її спеціалізованих організацій у сфері охорони довкілля.

На Стокгольмській конференції з питань довкілля, що відбулася у 1972 році, було прийнято рішення про створення спеціалізованого закладу «Програма ООН з навколишнього середовища» (ЮНЕП) із штаб-квартирою у Найробі (Кенія). З різних міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на охорону довкілля і ефективне

використання природних ресурсів, ЮНЕП уперше створила всесвітню систему спостереження (моніторинг) за станом і змінами біосфери.

В рамках міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього природного середовища вирішуються найбільш складні проблеми і конкретні проекти. До них відносяться спільні інженерні і технічні розробки з питань охорони атмосферного повітря та природних вод від промислових викидів, проблеми забруднення під час сільськогосподарських робіт, збереження флори і фауни, створення природоохоронних територій та ін. Особливу групу становлять наукові дослідження впливу антропогенної діяльності на зміну клімату, генетично модифікованих продуктів на організм людини, руйнування озонового екрану. Реалізацією цих проектів займаються різноманітні міжнародні спеціалізовані організації.

Досвід зарубіжних країн у сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища. В усіх високорозвинених країнах світу визнана необхідність теоретичного обґрунтування і здійснення практичних кроків у фінансуванні екологічної політики, яка передбачає збереження природи, якість навколишнього природного середовища, раціональне використання реальних і потенційних природних ресурсів, підтримку екологічної рівноваги в природі та забезпечення умов існування для людини. У наш час в багатьох країнах світу розроблені і діють національні програми охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів. Вони мають принципово новий характер порівняно з колишньою політикою охорони природи, яка мала обмежену сферу дії і виходила з концепції ліквідації наслідків порушення довкілля.

Прикладом практичного здійснення таких програм є програма збереження болотних угідь, прийнята канадським урядом у 1991 році. Основним завданням цієї програми є створення умов для використання природних ресурсів і територій таким чином, щоб не спричиняти

виникнення збитків та погіршення стану боліт, поновлення і відтворення водно-болотних угідь там, де продовжується їх деградація або існування цих територій знаходиться на критичному рівні. Головними критеріями, що визначають напрямки діяльності у короткостроковому періоді, є попередження подальшого знищення цих природних угідь і запобігання шкоди, яка може бути завдана природним ресурсам, у довгостроковому періоді.

Аналогічні програми були розроблені і в інших країнах: Сполучених Штатах Америки – The US Wetlands Action Plan (US Fish & Wildlife Service, 1990), The US Environment Protection Agency and Army Corps of Engineers (Lynch-Stewart, 1992); Нідерландах – Danish «no loss» wetlands policy (Moller, 1995); Європейському Співтоваристві – European Union principles for the implementing a no net loss policy (Commission of the European Communities, 1995).

Нова за змістом політика збереження природного середовища втілюється у формі національних програм, в яких передбачена взаємодія органів державного управління, приватного сектору, науки, фінансових установ. У всіх країнах прийняті закони про охорону природного середовища, в яких закріплені функції держави з регулювання природоохоронної діяльності, а також визначені права і обов'язки природокористувачів.

Такими законами в США є закон «Про національну політику в сфері навколишнього середовища» (1970 р.), в Японії – основний закон з боротьби із забрудненнями навколишнього природного середовища (1967 р.), у Швеції – закон «Про охорону навколишнього середовища» (1969 р.). Приймаються спеціальні законодавчі акти, спрямовані на попередження та усунення порушень якості окремих компонентів навколишнього середовища. В основу законодавчої піраміди закладені численні нормативні акти (постанови, накази, правила тощо) органів

місцевої влади, які найбільшою мірою враховують природно-географічну та соціально-економічну специфіку того чи іншого регіону.

В зарубіжних країнах, крім спеціальних органів державного управління, створені центральні органи державного управління з великими повноваженнями, які відповідають за керівництво в національних масштабах політикою в галузі навколишнього природного середовища, за координацію дій інших зацікавлених юридичних і фізичних осіб, установ і відомств, за участь у міжнародних програмах співробітництва. Такими органами у США є Федеральне агентство з охорони навколишнього природного середовища, в Японії – Управління з охорони навколишнього природного середовища, у Франції – Міністерство з якості життя. Крім того, у деяких країнах при урядах створені консультативні органи: в США – Рада з якості навколишнього середовища; в Англії – Постійна королівська комісія з боротьби із забрудненням навколишнього середовища.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Білявський, Г. О. Основи екології: навчальний посібник / Г. О. Білявський, Л. І. Бутченко. – К. : Лібра, 2004. – 368 с.

2. Глушкова, В.Г. Экономика природопользования: учебное пособие / В.Г. Глушкова, С.В. Макар. – М.: Гардарика, 2007. – 448 с.

3. Джигирей, В.С. Основи екології та охорони навколишнього природного середовища. Екологія та охорона природи: навчальний посібник / В.С. Джигирей, В.М. Сторожук, Р.А. Яцюк; Мін-во освіти і науки України. – 2-е вид., доп. – Львів: Афіша, 2004. – 272 с.

4. Екологічні основи природокористування: навчальний посібник / Т.А. Сафранов. – 3-е вид., стереот. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 248 с.

5. Запольський, А.К. Основи екології: підручник / А.К. Запольський, А. І. Салюк; ред. К.М. Ситник. – 3-е вид., стереот. – К.: Вища школа, 2005. – 382 с.

6. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / ред. Л. Г. Мельник, М. К. Шапочка. – Суми : Університетська книга, 2006. – 759 с.

7. Українська екологічна енциклопедія / Міжнародна економічна фундація, Ін-т українознавства мін-ва освіти і науки України; ред. Р.С. Дяків. – Вид. 2-ге. – К.: МЕФ, 2006. – 808 с.